

УДК 94 (477)

Людмила Вовчук

УЧАСТЬ ІНОЗЕМНИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ У ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ ОДЕСИ (кін. XIX – поч. XX ст.)

Питання участі іноземних дипломатичних представників у громадському житті Одеси (кін. XIX – поч. XX ст.) належить до маловивчених проблем. Однак, деякі аспекти визначеної теми дослідження знайшли своє відображення у роботах сучасних дослідників. На велику увагу заслуговує монографія провідних спеціалістів з українсько-грецьких культурних та економічних відносин О. Слюсаренко та Н. Терентієвої [1], а також праці самої Н. Терентієвої [2], які розглядаючи розвиток торгово-економічних відносин між Україною та Грецією і висвітлюючи історичні традиції взаємовідносин народів обох країн, розкривають різносторонню діяльність іноземних консулів в Одесі, серед яких тосканський консул Ф. Родоканакі, американський консул Дж. Раллі та його син – американський консул С. Раллі.

Велике значення для розкриття позади-пломатичної діяльності іноземних консулів в Одесі мають роботи Б. Ананьїча [3], В. Шевченко [4], І. Дружкової [5], які на основі широкого кола джерел і наукової літератури розкривають роль іноземних консулів у становленні та розвитку приватного банкірського підприємництва у регіоні у XIX – на початку XX ст. При цьому автори частково подають біографічні дані іноземних консулів і розкривають їх участь у політичному, економічному та громадсько-культурному житті міст.

Значну увагу іноземним консулам, які діяли в Одесі, приділила Е. Плеська-Зебольд [6]. У своїх працях вона подає інформацію щодо відкриття та діяльності німецьких консульств у місті. Окремі згадки про роль іноземних консулів в Одесі знаходимо у працях І.Г. Гветадзе [7], В.І. Голованя [8] та В. Абрамова [9].

До подібного роду робіт потрібно також віднести колективні праці «Історичні тра-

диції добросусідства Одещини» [10] та «Історія Одеси» [11], де побіжно згадується роль іноземних консулів у зародженні та розвитку підприємництва Одещини, показано їх внесок у розвиток культурно-суспільного життя міста. Недостатня робота даного питання й актуалізація проблеми для сучасного розвитку країни й обумовлюють необхідність вивчення даного питання.

Протягом XIX – на початку XX ст. дипломатичні представники, перебуваючи у портових містах чорноморсько-азовського басейна, які тоді відкривали широкі обрії для комерційної діяльності, та використовуючи всі можливості для максимальної охорони інтересів своєї держави та її громадян, сприяли розвитку громадського життя краю. Серед консулів було чимало особистостей, що внесли своєю плідною діяльністю вагомий внесок у справу освоєння та розвитку міських територій, їх благоустрою, збагачення духовного життя громадян, тим самим, залишивши яскравий слід в історії чорноморсько-азовського регіону.

До найбільш яскравих особистостей, у розрізі даного питання, можна віднести тосканського генерального консула в Одесі Федора Павловича Родоканакі, торговельна та підприємницька діяльність якого, а також його внесок у розвиток виробничих сил та економіки Південної Росії швидко привели його до одержання низки високих державних і громадських посад, що свідчило про широту його економічного та соціального впливу (більш детально у статті Вовчук Л.А.) [12].

Вагомий внесок у громадському житті Одеси зробив також Стефан Раллі, який користуючись повагою серед жителів міста, був обраний почесним громадянином Одеси, перебував членом Комісії з уведення нового міського Статуту, обраний гро-

мадським радником, головою впливової фракції Думи, почесним мировим суддею, мав інші почесні посади у державних органах управління Одеси.

Яскрава сторінка соціальної біографії Стефаноса Раллі – його участь в організації та розвитку Одеського товариства охорони тварин, головою якого він був протягом багатьох років [13].

Серед консульської родини Рафаловичів, які брали активну участь у громадсько-суспільному житті міста, варто відмітити Георгія Федоровича. У 1889-92 рр. він був обраний членом правління та директором Одеського торгово-промислового комерційного банку, головою Одеської міської думи, кандидатом у члени Одеського міського з військових справ присутствія, почесним попечителем 3-ї Одеської чоловічої гімназії. Упродовж цього періоду Г. Рафалович робить пожертви на користь бідних учнів одеської 2-ї гімназії, суботньої школи при Одеському єврейському училищі, на піклування про незаможних студентів Новоросійського імператорського університету.

На початку ХХ ст. Георгій Рафалович активно сприяв розвитку телефонної мережі в Одесі. У зв'язку із закінченням строку концесії у Петербурзі, у Головному управлінні пошти та телеграфів 17 листопада 1900 року відбулися торги на подальший розвиток міського телефонного зв'язку. Право на реконструкцію й експлуатацію Одеської телефонної мережі терміном на 18 років отримав Георгій Рафалович. У 1902-1904 рр. проводились великі роботи по будівництву кабельної мережі, монтажу нового, сучасного на той час станційного обладнання. Було прокладено 5000 пар кабелю, у 1908 році додано ще 3000 пар, а у 1912 р. прокладено ще 4000 пар. Центральна міська телефонна станція була відкрита у 1904 році та проіснувала до 1941 року [14].

Іншим дипломатом, який заслуговує на увагу, є шведсько-норвезький консул Ігнат Михайлович Ефруссі (був на посаді консула з 1870 по 1882 рр.) [15]. Будучи представником банкірського дому «М. Ефруссі та К^о», Ігнат Михайлович сприяв розвитку регіональної системи соціального за-

хисту дітей. Так, він неодноразово жертвував кошти Товариству для опікування немовлят і бідних породіль, робив пожертви на користь вихованців Олександрівського дитячого притулку. У 1880 році надіслав 300 руб. на розвиток Товариства дешевих нічліжних притулків. Також І. Ефруссі разом зі своєю родиною став засновником школи, пожертвувавши на його утримання більше 62 тис. руб., починаючи з 1868 р. У 1881 р. імператор присвоїв школі найменування «Міське училище Ефруссі», яке з часом розширилося та перетворилося на 6-класне [16].

Серед вже розглянутих дипломатичних представників та їх ролі і значення у розвитку громадського життя Одеси важливе місце займає бразильський віце-консул Яків Абрамович Бродський.

Окрім комерційних справ, він займався громадсько-суспільною діяльністю, удостоївся звання почесного громадянина Одеси, був гласним і депутатом міської думи та членом міської управи, робив великі внески на розвиток єврейської лікарні та потреби народної освіти [17].

Прагнення до участі у громадському та політичному житті суспільства проявив також ганноверський консул Орест Юхимович Мас. Так, упродовж 1875-1876 рр. він, як і Ігнат Михайлович Ефруссі, надавав пожертви Товариству для опікування немовлят і бідних породіль. Разом із членами своєї родини зробив значний внесок у функціонування Товариства дешевих нічліжних притулків. У 1880 р. родина Ефруссі пожертвувала 60000 руб. на будівництво притулку. На той момент товариство мало 6700 руб. свого власного капіталу та 5800 руб. зібраних раніше пожертвувань. Однак на побудову притулку цих коштів не вистачало. Тоді комітет позичив ще 12500 руб. у родини Масів. У 1880-1881 рр., за планом архітектора А.Д. Тодорова, звели приміщення нічліжки на Старопортофранківській вулиці. На честь консула барона О.Ю. Маса новий заклад назвали «Масівським». Притулок відкрився на початку 1882 р. і міг вміщувати до 725 осіб. Також Орест Юхимович, як і Ф.П. Родоканакі, І.М. Ефруссі та Г.Ф. Рафалович, робив пожертвування на

користь бідних учнів одеської 2-ї гімназії, суботньої школи при одеському єврейському училищі, попечительства про незможних студентів Новоросійського імператорського університету [18].

Численні пожертви О.Ю. Мас робив на користь і «дрібних страждальців». Він допомагав молодим людям, які бажали навчатися за кордоном, надавав фінансову підтримку «сочинителям», оплачуючи видання їхніх творів; усіляко заохочував творчу діяльність місцевих літераторів. «Не було книги, виданої в Одесі, – писав А.О. Скальковський, – яку він не купував би чи не здійснював передплату на її видання цілими десятками примірників». Хоча така благодійна діяльність не мала великих масштабів і була практично невідома широкій громадськості, зате вона надавала можливість вихідцям із незможних верств здобути пристойну освіту, реалізувати свої таланти та визначитися у житті [19].

Відомо, що барон О.Ю. Мас багато років очолював євангелістсько-реформаторську церковну раду в Одесі. Під його наглядом було зведено перший молитовний дім громади [20]. Окрім цього у 1870-1880-х рр. євангелістсько-лютеранська громада Одеси отримала 15000 руб., згідно з останньою волею барона О.Ю. Маса на потреби сирітського притулку для хлопчиків. За умовами заповіту кошти розподілялися наступним чином: 5000 руб. – на завершення будівництва та відкриття притулку, решта – жертвувалася як недоторканий капітал, відсотки з якого йшли на його утримання [21].

Потрібно зазначити, що окрім цільового благодійництва, спрямованого на вирішення конкретних соціальних проблем, О.Ю. Мас надавав також різноманітну допомогу (можливо, менш значиму у суспільному плані) багатьом окремим особам. Так, у 1866 р. він, прочитавши надруковану в «Одесском вестнике» статтю про героїчний вчинок солдата-прикордонника, який урятував трьох людей із криниці, звернувся до одеського градоначальника з проханням передати солдатві 200 руб. «на знак особливого з його боку співчуття до здійсненого ним подвигу». На той час по-

дарована сума була досить великою та могла забезпечити солдатві безбідне існування. Також консул завжди турбувався про своїх працівників. Яскравим прикладом чого є його заповіт, в якому він передбачив виплату всім працівникам торгового дому, окрім новачків, довічної пенсії у розмірі 600 руб. щорічно кожному. Тим же, хто перебував на службі нещодавно, мали видати одноразову допомогу [22].

Великий інтерес до духовного життя регіону проявив потомствений почесний громадянин, датський консул в Одесі Симон Соломонович Гурович, який при Одеському комерційному училищі затвердив стипендію «імені С.С. Гуровича» на знак 25-літньої його службової діяльності на користь училища [23].

Серед вже розглянутих дипломатичних представників значне місце посідає аргентинський віце-консул Альберт Рафаїлович Харі (1909-1912 рр.), який будучи членом Одеського товариства допомоги літераторам і вченим, як і його батько, що був відомим у місті діячем і благодійником [24], неодноразово надавав кошти молодим представникам літератури та науки [25].

Провідним громадським діячем також був нідерландський консул Едуард Вікторович Тетбу-де-Мариньї. Він зробив великий внесок у розвиток морської географії чорноморсько-азовського узбережжя Російської імперії. Перші його дослідження берегів Чорного моря отримали схвалення та підтримку багатьох наукових товариств, а також торгових домів Західної Європи, які були зацікавлені в економічних зв'язках з південними районами Росії [26].

Помітний внесок також зробив тосканський генеральний консул в Одесі Луїджі Серресторі (відомо, що консулом він став у 1820-х роках), який був найбільш освіченим представником Тоскани, автор досліджень у сфері географії, економіки, статистики, техніки та просвітництва, які видавалися у Мілані, Флоренції, Одесі тощо.

Живучи в Одесі, він присвятив чимало часу дослідженням, метою яких було покращення міського господарства. Згідно з його проектом було прокладено спуск до Карантинної гавані. У рапорті від 17 червня 1826 р. на ім'я виконуючого обов'язки

одеського градоначальника графа М.С. Воронцова Луїджі Серресторі ратував за реалізацію плану водопостачання міста з р. Дністер, вказуючи при цьому на проведені раніш підготовчі роботи на місцевості [27].

Помітний відбиток в історії Одеси залишив німецький генеральний консул Йосиф Етлінгер (1872-1873 рр.). Із праці Плесської-Зебольд дізнаємося, що «місцева влада бачила його заслугу у встановленні доброзичливих відносин між консульством та адміністративною владою. Під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр. Етлінгер виконував дипломатичну місію посередника між Росією та представниками Німеччини у Туреччині, проявив турботу щодо російських підданих і військовополонених, які знаходилися там, шляхом надсилання їм коштів і кореспонденції. Його характеризували як дипломата, який з готовністю виконував усі вимоги російського уряду та ставився зі співчуттям до процвітань та успіхів Росії» [28].

Із вже розглянутих дипломатичних представників, які перебували в Одесі, на нашу увагу також заслугоує швейцарський консул в Одесі Оттон Францович Триттен (1853-1858 рр.), який разом зі своєю дружиною та дітьми прибув сюди ще у першій половині XIX ст. Упродовж довгого часу він викладав німецьку мову в Інституті благородних дівчат.

У 1859 р. на посаді консула його змінив син – Оттон (1859-1864 рр.). Родина Триттен була відома місту своєю релігійністю. Отже, скоріш за все, вони не були байдужими до життя та діяльності церкви і намагалися всіляко їй допомагати. Про що свідчить той факт, що Оттон Францович був одним з активних членів Товариства Реформаторської церкви, а також брав участь у роботі Благодійного товариства на користь Швейцарії [29]. Також родина, як відомо, була прихильниками класичної музики, тому, можна, припустити, що вони якимось чином сприяли розвитку даного напрямку мистецтва.

Потрібно також згадати Гюгона Семеновича Суппичича, який у 1891-1919 рр. займав посаду сербського генерального консула в Одесі. Як і О.Ф. Триттен, він упродовж

довго часу читав лекції на користь Одеського сербського благодійного товариства [30].

Серед благодійників того часу також відзначилися перський консул в Одесі Андрій Пилипович Іованович (1888-1894 рр.) та перський віце-консул Георгій Олександрович Пронін (1889-1893 рр.). Вони були почесними членами Бессарабського губернського піклувального дитячого притулку та членами багатьох інших благодійних установ [31]. Окрім благодійної діяльності, Пронін також займався підрядними роботами по заощенню вулиць, площ і тим сприяв розвитку Одеси [32].

Значної уваги заслугоує також діяльність французького консула, кавалера Владислава Коше (1867-1880 рр.), який всіляко допомагав своїм співвітчизникам. Так, у 1856 р. французька громада в Одесі заснувала «Доброчинне товариство на користь французів», яке у 1871 р. було перейменоване у «Французьке доброчинне товариство». Його комітет, що складався із 9 членів, очолив В. Коше. Членами комітету могли стати лише ті особи, що прожили в Одесі не менше 3-х років. Товариство мало за мету надання допомоги французам, які її потребували, незалежно від того постійно чи тимчасово вони проживали у краї. Форма допомоги могла бути щомісячною або одноразовою. Іноді вона проявлялась у наданні безвідсоткового кредиту. Кошти на користь товариства надходили за рахунок щорічних внесків його членів, кількість яких на 1859 р. складала 100 осіб [33].

Дипломати різних рангів, що були акредитовані в Одесу, відіграли велику роль у становленні та розвитку громадсько-культурного життя регіону. Піклуючись про інтереси власної держави та громадян, вони водночас сприяли розвитку торгівлі, комерційної діяльності, піднесенню банків і лікарень міста, значний внесок зробили у розвиток освіти, газетної справи та власне у розбудову міста Одеси.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Слюсаренко О. Торгово-економічні зв'язки України і Греції: історичні традиції та сьогодення / Оксана Слюсаренко, Наталія Терентьева – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 384 с.
2. Терентьева Н.А. Греки в Украине: еконо-

- мическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.) / Наталья Алексеевна Терентьева. – К. : Аквилон-Пресс, 1999. – 352 с.; Терентьева Н.А. Греческие купцы в Одессе (XIX столетие) / Наталья Алексеевна Терентьева // Україна – Греція: Історія та сучасність: тези II міжнародної наукової конференції, Київ, 22–24 лютого 1995 р. – К., 1995. – С.125-128.; Терентьева Н.О. Зміни в інфраструктурі міста Одеси внаслідок благодійної та громадської діяльності грецьких купців (на прикладі родин Маразлі та Родоканакі. XIX ст.) / Наталья Олексіївна Терентьева // Історико-географічні дослідження в Україні. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – №9. – С.439-451.
3. Ананьич Б.В. Банкирские дома в России, 1860-1914 гг.: Очерки истории част. предпринимательства / Борис Васильевич Ананьич. – Л.: Наука, 1991. – 196, [2] с.
4. Шевченко В.В. Приватне банкірське підприємство в Одесі (XIX- поч. XX ст.): Монографія / Валентина Віталіївна Шевченко; НАН України, ін-т історії України. – 2010. – 266 с.
5. Дружкова І.С. Кредитно-банківські установи на Півдні України в XIX – на початку XX ст. (історичний аспект): дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Ірина Сергіївна Дружкова. – Одеса, 2004. – 220 с.
6. Плесская-Зебольд Э.Г. Немцы Одессы и Одесского региона / Эльвира Германовна Плесская-Зебольд // Сборник докладов, сделанных на на международных научных конференциях в Геттингене (Германия). – Одесса: Астропринт, 2003. – С.378-393; Плесская-Зебольд Э.Г. Одесские немцы 1803-1920 / Эльвира Германовна Плесская-Зебольд. – Одесса: Изд-во «ТЭС», 1999. – 520 с. (Серия «Одессика»).
7. Гветадзе І. Організація і діяльність німецьких благодійних товариств на Півдні України (XIX – поч. XX ст.) / Іван Гветадзе // Історичні і політологічні дослідження. – 2011. – №1-2 (47-48). – С.211-216.
8. Головань В.І. Почесні громадяни міста Одеси: Істор.-біограф. нариси / Віктор Іванович Головань. – Одеса: Астропринт, 2003. – 328 с.
9. Абрамов В. Первая выставка Одесского общества изящных искусств в 1865 г. / Виталий Абрамов // Дерибасовская – Ришельевская: Одесский альманах (сб.) / кн. 37 / Всемирный клуб одеситов. – Одесса: Издательская организация «ПЛАСКЕ» ЗАО, 2009. – С.174-181.
10. Історичні традиції добросусідства Одещини / Одеська обласна організація ВГО «Комітет Виборців України». – Упоряд.: І.В. Бринош, Е.П. Петровський. – Одеса: Б.в., 2011. – 280 ст., іл.
11. Історія Одеси / Колектив авторів. Голов. ред. В.Н. Станко. – Одеса: Друк, 2002. – 560 с.
12. Вовчук Л. Тосканський генеральний консул Ф. Родоканакі в суспільно-економічному житті Одеси / Людмила Вовчук // «Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри». Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, (Одеса, 26-27 квітня 2013 р.). – Одеса, «ВМВ», 2013. – С.52-57.
13. Слюсаренко О. Торгово-економічні зв'язки України і Греції: історичні традиції та сьогодення. – С.75-76.
14. Шевченко В.В. Приватне банкірське підприємство в Одесі (XIX – поч. XX ст.): Монографія / Валентина Віталіївна Шевченко; НАН України, ін-т історії України. – 2010. – С.190.
15. Адрес-календарь издаваемый от канцелярии Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора с картой железных дорог з 1869 г. за 1871 год. – Одесса: в типографии П. Францова, 1870. – 148+156+50 с. – Список консулов. – С.16.
16. Шевченко В.В. Приватне банкірське підприємство в Одесі (XIX – поч. XX ст.). – С.174, 178, 180, 187.
17. Ананьич Б.В. Банкирские дома в России, 1860-1914 гг.: Очерки истории част. предпринимательства. – С.178-179.
18. Шевченко В.В. Приватне банкірське підприємство в Одесі (XIX- поч. XX ст.). – С.174, 181-182.
19. Там само. – С.190-194.
20. Плесская-Зебольд Э.Г. Одесские немцы 1803-1920. – С.207, 412.
21. Шевченко В.В. Приватне банкірське підприємство в Одесі (XIX- поч. XX ст.). – С.179-180.
22. Там само. – С.185.
23. Евреи Одессы и Юга Украины / Авт.сост. Л.Г. Белоусова, Т.Е. Волкова; Гос. архив Одесск. обл.; Междунар. евр. общин. центр «Мигдаль». – Одесса: ООО «Студия «Негоциант», 2002. – (Труды Гос. Архива Одесск. обл. Т. VII). Кн. I. (Кон. XVII – нач. XX вв.). – С.87.
24. Там само. – С.87-88.
25. Шевченко В.В. Вказана праця. – С.194.
26. Варварцев Н.Н. Украина в российско-итальянских общественных связях (первая половина XIX в.) / Николай Николаевич Варварцев – К.: Наукова думка, 1986. – С.169.
27. Там само. – С.170.
28. Плесская-Зебольд Э.Г. Одесские немцы 1803-1920. – С.75.
29. Михальченко В.А. Да будет правда / В.А. Михальченко, О.Г. Сивирин. – Одесса: Издательство «Эвен», 2005. – С.179-180.
30. Держархів Одеської області (далі – ДАОО), ф.45, оп.8, спр.53, арк.45; спр.293, арк.282, 290, 293, 322.
31. ДАОО, ф.2, оп.1а «1896 г.», спр.2208, арк103-зв., 104-зв.
32. Там само, арк.102-102-зв.
33. Діанова Н.М. Формування етноконфесійної структури населення міст Південної України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.): Монографія / Наталія Миколаївна Діанова. – Одеса: Астропринт, 2010. – С.132.

Вовчук Людмила *Участь іноземних дипломатичних представників у громадському житті Одеси (кін. XIX – поч. XX ст.)*

Стаття розкриває роль іноземних консулів в Одесі у становленні та розвитку громадсько-культурного життя міста, а саме піднесенню банків і лікарень міста, розвитку освіти, газетної справи та власне у розбудові міста.

Ключові слова: консул, генеральний консул, віце-консул, громадсько-культурне життя, освіта, газетна справа, Одеса, Південь України

Вовчук Людмила *Участие иностранных дипломатических представителей в общественной жизни Одессы (кон. XIX – нач. XX в.)*

Статья раскрывает роль иностранных консулов в Одессе в становлении и развитии общественно-культурной жизни города, а именно повышению банков и больниц города, развития образования, газетного дела и собственно в развитии города.

Ключевые слова: консул, генеральный консул, вице-консул, общественно-культурную жизнь, образование, газетное дело, Одесса, Юг Украины

Vovchuk Ludmyla *The participation of foreign diplomatic representatives in public life of Odessa (end XIX – beginning of XX centuries)*

Article reveals a role of Foreign consuls in Odessa formation and development in the socio-cultural life of the city, namely banks and increase hospitals of city, development of education, newspaper actually affairs and to the development of the city.

Keywords: consul, general consul, vice-consul, socio-cultural life, education, newspaper actually affairs, Odessa, South Ukraine

Рецензенти:

Когляр Ю.В., д.і.н., професор

Тригуб П.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 17.05.2014 р.